

pedagog på piedestal

PESTALOZZI

Åskådningens pedagog. Utbildning mot fattigdom, det var Pestalozzis mission. Med sitt glödande engagemang för utblottade barn gjorde han skolan till en kraftstation för värdighet och rättvisa.

TEXT Katarina Bjärvall BILD Pia Koskela

BESÖKARNA FÖRVÅNADES: Den store pedagogen, berömd över hela Europa för sina moderna undervisningsmetoder, visade sig vara en sjaskigt klädd figur med tovtigt hår, brinnande blick och ett tonfall så hetsigt att det knappt gick att höra vad han sa när han skyndade genom salarna på det slott i Yverdon där hans idealskola huserade.

Men intrycken är ingen paradox, Pestalozzis uppenbarelse är en logisk konsekvens av hans ideal: ett enkelt och osjälviskt liv, befriat från utsmyckningar.

Johann Heinrich Pestalozzi föddes 1746 i en kalvinistisk, alltså protestantisk, familj i Zürich. Hans far var ögonläkare men dog när Heinrich bara var sex år och lämnade mamman ensam med honom och två syskon.

Schweiz var vid denna tid präglad av spänning mellan olika språk, religioner, klasser och kantonen. Städernas invånare dominerade genom sitt välstånd och sin läskunnighet en förtryckt landsbygdsbefolkning. Få skolor fanns för andra än överklassens barn. Slaveri var tillåtet.

Familjen Pestalozzi hade tillhört de privilegierade men fick efter faderns död kämpa mot fattigdomen. Heinrich tillbringade mycket tid hos sin farmor och farfar i byn Höngg nära

Zürich. Farfadern var kyrkoherde och Heinrich såg hans engagemang för bygdens fattiga.

Heinrich, som började i skolan redan som femåring, var en drömsk liten unge som hade svårt för sig. Trots det gick han vidare upp genom systemet till en teologisk utbildning vid universitetet. Efter två år hoppade han av. Det berättas att den utlösande faktorn var att han inte kunde hålla sig för skratt när han skulle leda en bön.

Pestalozzi hade nu utvecklats till en ung samhällskritiker. Han hade fått Rousseaus nyutkomna *Émile* av sin historielärare, och när samme lärare grundade en historisk-politisk förening var Pestalozzi snabb att ansluta sig. Enkelhet på gränsen till det spartanska var en dygd som hyllades.

Genom föreningen träffade han sin blivande hustru Anna Schulthess. Det förälskade paret hade hennes föräldrar mot sig: "den framtidslöse fantasmen var dem motbjudande", heter det i en biografi.

Ja, vad skulle han få för framtid? Det han ville var att förbättra livet för de allra fattigaste. Juridik, politik? Nej, han bestämde sig för att starta ett mönsterjordbruk som skulle bli ett föredöme för utblottade småbrukare.

För att blidka Annas föräldrar köpte han mark – för lånade pengar – och grundade ett gods kallat Neu Hof. Äntligen

pedagog på piedestal

kunde han och Anna gifta sig. De skulle komma att leva tillsammans i nästan ett halvt sekel, till hennes död 1815. Deras enda barn, sonen Hans Jacob, gick bort redan då han var i trettiårsåldern.

På Neuhof startade Pestalozzi sin första skola för fattiga barn. I centrum stod moralisk fostran, men också läsning, skrivning, räkning, religion och praktiska sysslor, för pojkar jordbruk och för flickorna hushållsarbete. Principerna var hämtade från Rousseau, men med mer styrning och mindre tillit till naturen. Samhället måste dra nytta av människan genom att utbilda henne och "göra något annat af henne, än hon af naturen är", menade Pestalozzi.

I varje daglönarbarn såg han ett möjligt geni. En pojke, som ansågs för svag både för läsning och för fysiskt arbete, var duktig på att teckna djur. Pestalozzi uppmuntrade honom, han fick gå i lära hos en konstnär i Bern och blev till slut en berömd konstnär vars alster betingade höga priser.

Men i verksamheten på Neuhof ingick också att barnen skulle arbeta inom bomullsmanufaktur. Det misslyckades både ekonomiskt och pedagogiskt. Många barn rymde och skolan och jordbruket måste till slut läggas ner.

PESTALOZZI LÄT SIG inte knäckas. Sedan ungdomen hade han skrivit om sociala och pedagogiska frågor, och nu författade han en behändig tankebok på temat pedagogik: *Enslingens aftonstund*. Snart gav han också ut en roman, vars syfte var att visa landsbygdens folk vägen till ett värdigare liv.

Huvudpersonen Gertrud får en godsherre att starta en byskola. Lärare är en progressiv löjtnant som lägger sig vinn om att lära eleverna det han kallar hjärtats jämvikt.

Lienhard och Gertrud blev en försäljningssuccé. För en tid var Pestalozzis ekonomiska problem lösta. Han fick också inflytelserika vänner bland europeiska intellektuella och blev en auktoritet vars kunskaper efterfrågades inom politiken.

Det var en turbulent tid i Europa. I Frankrike hade revolutionen 1789 kastat om maktförhållandena och revolten spred sig till Schweiz. Pestalozzi var inte entusiastisk, han trodde på utbildning snarare än revolt som lösning för de fattiga massorna.

Under de följande åren fick han starta flera skolor på olika håll i Schweiz, under skilda förhållanden men med en liknande grundinställning byggd på en pedagogik som såg eleverna.

På skolan i Stanz rådde nöd. Barnen kom frusna, trasiga och med löss i håret. Pestalozzi – skolans enda anställda, förutom en hushållerska – tvättade och kammade dem, han undervisade från sex på morgonen till åtta på kvällen och han skötte om de sjuka på natten.

Han orkade i fem månader, sedan spottade han blod av utmattning.

Efter försök med två nya skolor på andra platser, där verksamheterna havererade på grund av bristande stöd från konservativa makthavare och på grund av Pestalozzis oförmåga att handskas med ekonomin, lyckades han till slut bygga upp en ny skola i Yverdon. Här, på ett naturskönt beläget gammalt slott med Jurabergen i fonden på andra sidan Neuchâtel sjön, blev Pestalozzi kvar i tjugo år.

Den store auktoriteten lockar nu rika familjer från många europeiska länder och till och med från USA, att skicka hit sina barn. Men han öppnar snart skolan även för andra. Alla sökande med lust för utbildning antas, oavsett om deras föräldrar kan betala eller inte.

Pedagoger, filosofer och statsmän från hela Europa vallfärdar för att ta del av den nya pedagogiken. De rapporterar om Pestalozzis oborstade sätt, men förmedlar också entusiastiska insikter.

Själv kämpar Pestalozzi fortfarande med sin administrativa oduglighet. Till det kommer friktion mellan de fattiga eleverna, som tvingas utföra tjänarsysslor, och de rika som vänjer sig vid översitteri. Ett känt mönster träder fram: Förtroendet för skolan rubbas, ekonomin havererar och eleverna sinar. 1825 stängs skolan.

Pestalozzi, nu runt 80 år, fortsätter att skriva ända fram till sin död 1827.

Pestalozzi anses vara den förste tänkaren som planmässigt ägnade sig åt att iakttä små barns psykologi. Sina slutsatser formulerar han i det som han själv kallar den pestalozziska metoden, men vari består egentligen den? En elev vid Yverdon menade att alla lärare tolkade metoden på sitt eget sätt och det enda de var överens om var att Pestalozzi egentligen inte förstod sig själv.

FÖR ATT SE hur han själv beskrev sin metod beger jag mig till Kungliga bibliotekets specialläsersal, där några av hans verk kan läsas i de första svenska upplagorna. Här råder stillhet och strikt säkerhet. Pennor får inte medföras, en understrykning vore lika med historieförstörelse.

Huru Gertrud undervisar sina barn, här i en skinnbunden upplaga från tidigt 1900-tal, har en lurig titel. Ingen Gertrud finns i boken, utan namnet planterades sannolikt av förlaget som ville ha draghjälp av Pestalozzis bästsäljande roman.

Detta är en torrare text, men den är betydelsefull, för här presenterar Pestalozzi termen åskådning, "det absoluta fundamentet till alla kunskaper". Åskådning innebär att eleverna i lärandet använder inte bara synen utan alla sina sinnen. Begreppet fick stort genomslag, sannolikt för att det stod i så stark kontrast till det utantillärande som hade dominerat skolan ända sedan antiken.

Boken ger också uttryck för ett annat modernt förhållningssätt: Det är mindre viktigt att ge barnen kunskaper än att utveckla deras förmåga att förvärva insikt. Kritiskt tänkande, säger vi i dag.

Pestalozzis *Elementar-böcker* är en volym utgiven på svenska för mer än tvåhundra år sedan. Formatet är mindre än en pocket, omslaget marmoreras och lackat i snusbrunt, papperet tjockt men sprött och trycket tydligt – men texten är svåräst frakturstil. Jag stavas mig fram:

"De mänskliga förmågenheterna äro av 3 slag: Föreställningens, de intellectuella, känslans, de estetiska eller moraliska, och artikulationens, de fysiska."

HEINRICH PESTALOZZI

Den schweiziska pedagogen Johann Heinrich Pestalozzi (1746–1827) har kallats den moderna undervisningens fader. Hans engagemang för fattiga landsbygdsbarn fick honom att utarbeta en pedagogik som med utgångspunkt i sinnesupplevelser ville ta till vara varje enskilt barns förmågor för samhällets bästa. Hans mönsterskola i Yverdon blev en förebild för filosofer och pedagoger från hela Europa, bland dem tyskarna Johann Gottlieb Fichte, Johann Friedrich Herbart och Friedrich Fröbel. De spred pedagogiken till Tyskland och vidare till Sverige.

Med andra ord: Undervisning ska inriktas på hjärnan, hjärtat och kroppen.

Kroppens kunskap handlar om grundläggande kroppsrörelser som kombineras till mer sammansatta. Detta är insikter som tangerar den betydelse som skolämnet idrott och hälsa numera tillmätts för hjärnans kapacitet.

Hjärtats kunskap handlar om "viljan", alltså det som idag kallas motivation och som av goda skäl anses utgöra den viktigaste förutsättningen för lärande.

Men när det gäller den "intellectuella" föreställningen eller hjärnans kunskap blir det en aning mindre modernt. Hjärnans kunskap ska, skriver Pestalozzi, inriktas på form, antal och ord och uttryckas i skolämnena teckning, räkning och modersmål. Fler ämnen behövs knappast, skriver han – men det orimliga i det bevisar han ju själv genom att undervisa i en rad andra ämnen.

Han har också formulerat detta på andra håll, där han skrev att barnets själsliv är en enhet: "Ett barn med alla sina anlag, böjelser och krafter är ett helt. Men det inser ingen skolmästare. Han utnyttjar hos barnet endast de krafter *han* behöver." Med andra ord var Pestalozzi kritisk till de vattentäta skotten mellan olika skolämnena och menade att de måste samverka. Med dagens terminologi: Tema.

Pestalozzi hade ett ambivalent förhållande till abstrakta kunskaper. Trots att han förespråkar åskådning före utantillärande så listar han i sina böcker sida upp och sida ner med fakta avsedda att rabbla. Till exempel 47 sidor om kroppsdarnas detaljerade förhållanden till varandra ("Wenstra örsnibben, sitter nederst på wenstra öronwingen"). Han skyllde mycket av människors okunskap på boktryckarkonsten, men han läste själv mycket. Finurligt tolkar han själv i en av sina egna böcker sin kritik mot böcker: "Boken finnes icke ännu till, och jag ser redan dess återförsvinnande genom dess verkningar."

Man kan höra hans belåtna skrockande genom århundradena.

Katarina Bjärvall är frilansjournalist.
pedagogiska.magasin@lararforbundet.se

ATT LÄSA

Albert Lilius *Pestalozzi. Hans liv och gärning*, Natur & Kultur 1929.
Johann Heinrich Pestalozzi *Elementar-böcker*, Aqardh & comp 1812.
Johann Heinrich Pestalozzi *Enslingens aftonstund*, Sveriges allmänna folkskollärareförenings litteratursällskap 1901.

Johann Heinrich Pestalozzi *Huru Gertrud undervisar sina barn*, Wettergren & Kerber 1896.
Johann Heinrich Pestalozzi *Lienhard och Gertrud*, Wettergren & Kerber 1890.
Joseph Reinhart *Heinrich Pestalozzi. En pedagogikens revolutionär*, Natur & Kultur 1951.

Tidigare porträtt av Lev Vygotskij, Ellen Key, N F S Grundtvig, Maria Montessori, Paulo Freire, Johan Amos Comenius, Janusz Korczak, Alva Myrdal, Jean-Jacques Rousseau, John Dewey, Ellen och Maria Moberg och Rabindranath Tagore finns att läsa på pedagogiskamagasinet.se, sök på »pedagog på piedestalk«.